ISSN 0554-6397
UDK: 004.032.26

Nika Cohen*
E-mail: ncohen@icua.hr
Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru

Edukativno-prezentacijski centar za podvodnu arheologiju sv. Nikola u Zadru - mjesto gdje se drevne priče stapaju u suvremeni postav

Sažetak

Obnova i prenamjena kompleksa bivše crkve i samostana sv. Nikole u Zadru rezultirala je osnivanjem Edukativno-prezentacijskog centra za podvodnu arheologiju sv. Nikola (Centar sv. Nikola), koji djeluje unutar Međunarodnog centra za podvodnu arheologiju u Zadru (MCPA). Revitalizacija zaštićenog nepokretnog kulturnog dobra postala je temelj sustavne interpretacije i suvremene prezentacije podvodne kulturne baštine Republike Hrvatske. Institucionalni razvoj MCPA, provedba projekta financiranog sredstvima Europske unije te integracija izložbenih, edukativnih i znanstvenih sadržaja u obnovljeni prostor osigurali su trajnu javnu funkciju objekta. Od otvorenja u travnju 2024. godine, provedene aktivnosti pokazuju da obnova kompleksa predstavlja više od građevinske sanacije, budući da je njome oblikovan novi javni i kulturno-turistički prostor u kojemu se povijesni slojevi arhitekture povezuju s multimedijalnim i interaktivnim interpretacijskim modelima. Obnovom je omogućeno kontinuirano očuvanje, istraživanje i prezentacija podvodne baštine te njezino snažnije uključivanje u kulturni i obrazovni prostor grada Zadra i hrvatske pomorske tradicije.

Ključne riječi: podvodna arheologija, pomorska baština, interpretacija, revitalizacija, kulturni turizam, Zadar

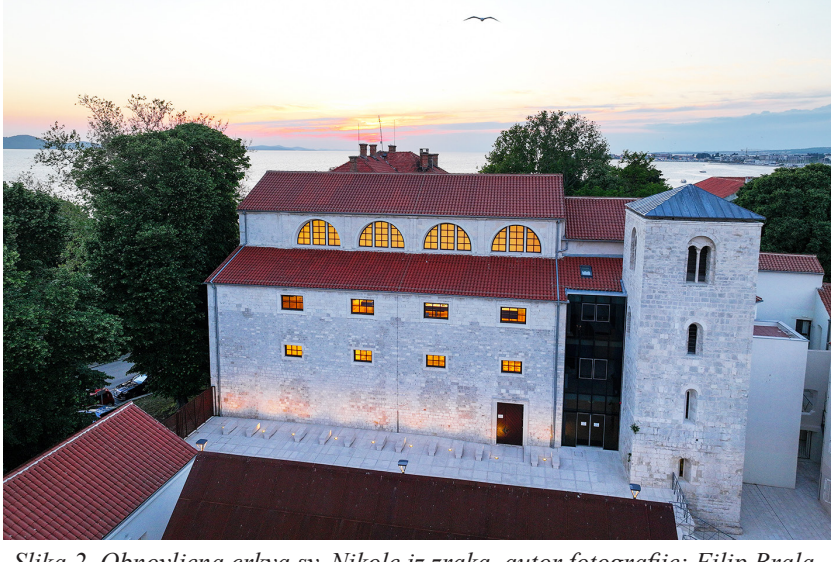
1. Uvod

Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru osnovan je 2007. godine u sklopu Hrvatskog restauratorskog zavoda, a od 2009. djeluje kao samostalna javna ustanova i UNESCO centar II. kategorije specijaliziran za podvodnu arheologiju. Djelatnost MCPA obuhvaća zaštitu, dokumentiranje i proučavanje podvodnih arheoloških lokaliteta, konzervaciju i restauraciju nalaza, razvoj međunarodne suradnje te edukaciju i popularizaciju podvodne kulturne baštine u skladu s načelima UNESCO-ove Konvencije o zaštiti podvodne kulturne baštine [4].

* viši savjetnik, Odjel za međunarodnu suradnju i fondove

Slika 1. Centar sv. Nikola iz zraka, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

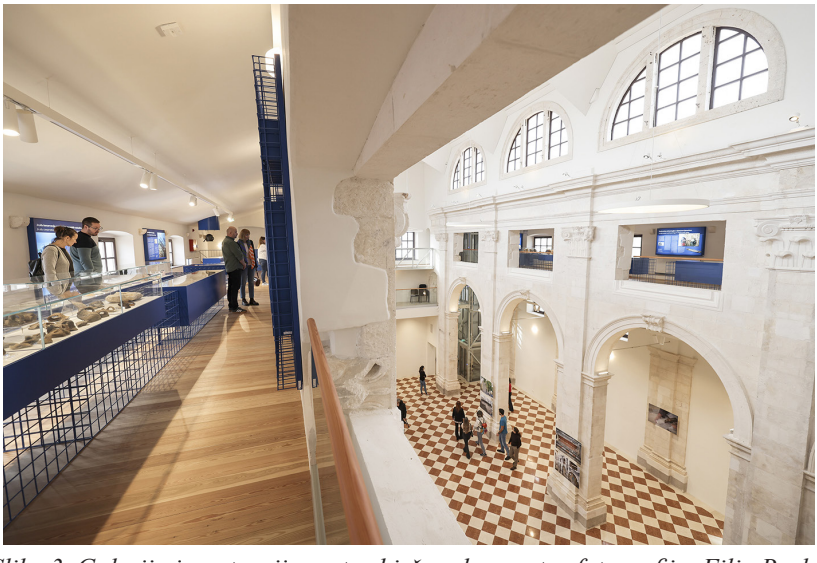

Slika 2. Obnovljena crkva sv. Nikole iz zraka, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Od 2014. godine MCPA upravlja kompleksom bivše crkve i samostana sv. Nikole u Zadru, zaštićenim nepokretnim kulturnim dobrom čije su povijesne, arheološke i arhitektonske značajke detaljno obrađene u monografiji *Sveti Nikola u Zadru* [1]. Dugotrajna zapuštenost kompleksa zahtijevala je cjelovitu obnovu pet građevinskih jedinica radi osiguravanja njihove nove javne namjene.

2. Aktivnosti na očuvanju i revitalizaciji pomorske i podvodne kulturne baštine

Djelovanje MCPA Zadar usmjereno je na sustavnu zaštitu i valorizaciju podvodne kulturne baštine Republike Hrvatske. Podvodna arheološka istraživanja obuhvaćaju dokumentiranje i analizu lokaliteta, dok konzervatorski zahvati omogućuju dugoročno očuvanje arheoloških nalaza. Posebna se pozornost posvećuje interpretaciji i prezentaciji podvodnih lokaliteta unutar stalnog postava, s obzirom na njihovu fizičku nedostupnost široj javnosti.

Slika 3. Galerija i unutarnji prostor bivše crkve, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Primjena multimedijalnih i digitalnih alata, uključujući trodimenzionalne prikaze i virtualne rekonstrukcije, pridonosi boljem razumijevanju arheoloških sadržaja u suvremenom interpretacijskom kontekstu [5]. U novom stalnom postavu zato su integrirani VR sustavi, taktilni ekrani s edukativnim i znanstvenim video sadržajima, osvijetljeni interpretacijski panoi te vitrine s prezentiranim artefaktima, čime je ostvarena ravnoteža između izvorne građe i suvremenih interpretacijskih tehnologija.

Edukativne aktivnosti, stručna predavanja i radionice koje su postale sastavni dio aktivnosti Centra sv. Nikola dodatno potiču svijest o važnosti očuvanja podvodne kulturne baštine te povezuju znanstvenu djelatnost s javnim interesom.

Interpretacijski pristup temelji se na povezivanju arheoloških nalaza s njihovim povijesnim, pomorskim i društvenim kontekstom, čime se podvodna baština ne predstavlja kao izolirani artefakt, već kao dio šireg kulturnog krajolika. U tom je smislu osmišljena prostorna dinamika koja posjetitelja vodi od materijalnih ostataka prema digitalnim rekonstrukcijama, omogućujući razumijevanje procesa istraživanja, konzervacije i interpretacije.

Slika 4. Stalni postav na galerijama bivše crkve sv. Nikole, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Prezentacija osnovnih djelatnosti ustanove i rezultata istraživanja ostvaruje se putem informativnih stalaka, interaktivnih ploča i dodirnih monitora, kao i kroz sustave prikaza koji uključuju trodimenzionalne vizualizacije, animacije i virtualnu stvarnost. Takav pristup omogućuje približavanje podvodnih lokaliteta široj publici, uz zadržavanje znanstvene vjerodostojnosti sadržaja.

Slika 5. Stalni postav unutrašnjost Centra sv. Nikola, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Slika 6. VR i informativni panoi, stalni postav unutrašnjost Centra sv. Nikola, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Normativni okvir zaštite i interpretacije baštine oblikovan je međunarodnim dokumentima. ICOMOS-ova Povelja o interpretaciji i prezentaciji kulturnih lokaliteta naglašava potrebu očuvanja izvornosti i znanstvene utemeljenosti interpretacije [3], dok ICOMOS-ova Povelja o kulturnom turizmu ističe kako kulturni turizam pridonosi održavanju i očuvanju spomenika te opravdava napore uložene u njihovu zaštitu zbog društvene i gospodarske koristi [6]. U tom se kontekstu revitalizacija kompleksa sv. Nikole uklapa u model održivog upravljanja baštinom koji povezuje zaštitu i javnu funkciju prostora.

3. Projekt obnove i njegovo financiranje

Najznačajniji projekt posljednjih godina bila je obnova kompleksa bivše crkve i samostana sv. Nikole u Zadru i njegova prenamjena u Edukativno-prezentacijski centar za podvodnu arheologiju sv. Nikola. Projekt je obuhvatio cjelovitu revitalizaciju pet prostornih jedinica ukupne neto površine 1.264,82 m², uključujući prostor nekadašnje crkve, dijelove samostanskog sklopa, prijemnu zgradu, novonastali izložbeni paviljon te smještajne kapacitete za potrebe međunarodne suradnje.

Slika 7. Dvorišni prostor i Paviljon, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Građevinski zahvati uključivali su konstruktivnu sanaciju zidova i svodova, stabilizaciju temelja, obnovu krovišta i međukatnih konstrukcija, uklanjanje betonskog bunkera i ruševnih struktura koje su narušavale povijesnu cjelinu. Posebna se pozornost posvetila očuvanju izvornih arhitektonskih elemenata barokne bazilike i romaničkog zvonika, uz stalni konzervatorski nadzor i poštivanje uvjeta zaštite nepokretnog kulturnog dobra (Z-1337). Usporedno s konstruktivnom obnovom provedena je prilagodba instalacijskih sustava suvremenim sigurnosnim i tehničkim standardima, čime je omogućeno trajno i sigurno korištenje prostora u javne svrhe.

Slika 8. Unutrašnjost bivše crkve sv. Nikole, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Projekt je realiziran u okviru Operativnog programa „Konkurentnost i kohezija 2014. - 2020." putem ITU mehanizma, uz financijsku potporu Europskog fonda za regionalni razvoj i Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske. Ugovor o dodjeli bespovratnih sredstava potpisan je u svibnju 2020. godine, a projekt je obuhvaćao infrastrukturna ulaganja, opremanje prostora te razvoj novih kulturnih, znanstvenih i obrazovnih sadržaja. Ukupna vrijednost projekta iznosila je približno pet milijuna eura, pri čemu je 85 % sredstava osigurano iz fondova Europske unije. Partner na projektu bila je Turistička zajednica grada Zadra, dok je razvojna agencija ZADRA NOVA pružala stručnu i tehničku potporu u provedbi.

Projekt nije imao isključivo infrastrukturni karakter, već je od početka bio koncipiran kao razvojni zahvat kojim se zaštićenom kulturnom dobru vraća javna funkcija te osigurava dugoročna održivost kroz kulturne, edukativne i znanstvene programe.

4. Poteškoće, izazovi i rješenja

Tijekom izvođenja radova utvrđeno je da je konstrukcijsko stanje objekta nepovoljnije od prethodnih procjena, osobito u pogledu statičke stabilnosti. Dodatni konstruktivni zahvati bili su nužni radi osiguravanja dugoročne sigurnosti i očuvanja objekta. Posljedično je rok provedbe produljen za približno godinu dana, a troškovi su uvećani u odnosu na inicijalne procjene.

Izazovi su prevladani koordinacijom projektanata, izvođača i nadležnih konzervatorskih tijela, uz dosljedno poštivanje stručnih standarda i propisa te uz veliku potporu Ministarstva kulture i medija RH.

5. Uloga lokalne zajednice

Obnovljeni kompleks integriran je u kulturni život grada kroz suradnju s lokalnim institucijama i Turističkom zajednicom grada Zadra. Posebna pozornost posvećena je suradnji s lokalnim obrazovnim i socijalnim ustanovama, kroz organizaciju radionica, stručnih vodstava i prilagođenih edukativnih programa namijenjenih različitim dobnim i društvenim skupinama. Time je omogućeno aktivno sudjelovanje zajednice u procesu valorizacije i razumijevanja podvodne baštine.

Uspostavom Edukativno-prezentacijskog centra za podvodnu arheologiju povećan je broj zaposlenih, a zabilježen je i rast broja posjetitelja, što potvrđuje interes javnosti za pomorsku i podvodnu kulturnu baštinu te jačanje društvene i znanstvene uloge ustanove. Provedbom projekta stvoreni su prostorni i organizacijski preduvjeti za proširenje djelatnosti MCPA. Povećan je broj zaposlenih u ustanovi, osobito u segmentima administracije, tehničke podrške i koordinacije kulturnih programa, dok je očekivani rast broja posjetitelja dodatno osnažio ulogu MCPA u kulturnom

i turističkom sustavu grada. Time je obnova kompleksa dobila i širu razvojnu dimenziju, pridonoseći diversifikaciji turističke ponude te smanjenju sezonalnosti kroz cjelogodišnje programe.

6. Prepreke i problemi u sadašnjem i budućem radu

Održavanje povijesnog objekta složene infrastrukture zahtijeva kontinuirana financijska sredstva i stručni nadzor. Dugoročna održivost djelovanja Centra sv. Nikola ovisi o stabilnim izvorima financiranja, nastavku međunarodne suradnje te prilagodbi zakonodavnom okviru koji regulira upravljanje kulturnom baštinom.

Daljnji razvoj usmjeren je na unapređenje interpretacijskih sadržaja, jačanje edukativnih programa i proširenje međunarodnog umrežavanja. Planira se daljnje korištenje digitalnih alata u prezentaciji podvodne baštine te dodatno jačanje suradnje s domaćim i inozemnim partnerskim institucijama. Dugoročni cilj ostaje jačanje stručne i javne uloge MCPA kao referentne institucije u području podvodne arheologije i interpretacije podvodne kulturne baštine.

Slika 9. Stalni postav u Centru sv. Nikola, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

Slika 10. Stalni postav u obnovljenoj crkvi sv. Nikole, autor fotografije: Filip Brala, vlasništvo fotografije - MCPA Zadar

7. Zaključak

Obnova kompleksa bivše crkve i samostana sv. Nikole u Zadru i osnivanje Edukativno-prezentacijskog centra za podvodnu arheologiju sv. Nikola predstavljaju važan doprinos očuvanju i prezentaciji hrvatske podvodne baštine. Zaštita kulturnog dobra uspješno je povezana s njegovom suvremenom javnom funkcijom, čime je podvodna arheologija snažnije uključena u kulturni, obrazovni i znanstveni prostor. Obnovljeni kompleks djeluje kao prostor za istraživanje, edukaciju i prezentaciju podvodne kulturne baštine te pridonosi očuvanju pomorskog identiteta Republike Hrvatske.

Edukativno-prezentacijski centar za podvodnu arheologiju sv. Nikola u Zadru, smješten unutar obnovljenog kompleksa bivše crkve i samostana sv. Nikole, afirmirao se kao referentni prostor za zaštitu i prezentaciju podvodne kulturne baštine, u kojemu se kroz edukativne sadržaje, stručne skupove, međunarodne izložbe i predavanja sustavno promiče njezina vrijednost.

Literatura

1. Bekić, L., Vrkić, Š., Pešić, M. i Surić, R. (2017). Sveti Nikola u Zadru. I dio. Zadar: Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru.
2. Tilden, F. (1977). Interpreting Our Heritage. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
3. ICOMOS (2008). Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites. Paris: ICOMOS.
4. UNESCO (2001). Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage. Paris: UNESCO.
5. Maarleveld, T., Guérin, U. i Egger, B. (2013). Manual for Activities Directed at Underwater Cultural Heritage. Paris: UNESCO.
6. ICOMOS (1976). International Cultural Tourism Charter. Paris: ICOMOS.
7. McKercher, B. i du Cros, H. (2002). Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management. New York: Haworth Press.

ISSN 0554-6397
UDK: 004.032.26

Nika Cohen
E-mail: ncohen@icua.hr
International Centre for Underwater Archaeology in Zadar

St. Nicholas Educational and Presentation Centre for Underwater Archaeology in Zadar – a Place Where Ancient Stories Meet Contemporary Interpretation

Abstract

The restoration and adaptive reuse of the former Church and Monastery of St. Nicholas in Zadar led to the establishment of the St. Nicholas Educational and Presentation Centre for Underwater Archaeology (St. Nicholas Centre), which operates within the International Centre for Underwater Archaeology in Zadar (ICUA). The revitalization of this protected immovable cultural property has provided a foundation for the systematic interpretation and contemporary presentation of Croatia's underwater cultural heritage. The institutional development of ICUA, the implementation of an EU-funded project, and the integration of exhibition, educational, and research activities within the restored complex have secured its long-term public and cultural function. Since the Centre opened in April 2024, its activities have demonstrated that the restoration represents far more than the physical rehabilitation of a historic building. It has created a new public, cultural, and tourism space in which historical architectural layers are brought together with multimedia and interactive forms of heritage interpretation. The restoration has enabled the continuous preservation, research, and presentation of underwater heritage, while also strengthening its integration into the cultural and educational life of Zadar and the wider maritime heritage of Croatia.

Keywords: underwater archaeology, maritime heritage, interpretation, revitalisation, cultural tourism, Zadar